

Nenad Vekarić

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
Dubrovnik, Lapadska obala 6

BROJ STANOVNIKA DUBROVAČKE REPUBLIKE U 15. I 17. STOLJEĆU

Iako su se u dubrovačkoj državi već zarana provodili popisi pučanstva za različite svrhe, ti rani popisi nisu sačuvani.¹ U razdoblju od 15. do sredine 17. stoljeća procjene suvremenika kreću se od 15 do 40000 za grad Dubrovnik, a od 50 do 80000 za Dubrovačku Republiku (Tablica 1). Te promjene uglavnom su u historiografiji

Tablica 1

PROCJENE SUVREMENIKA BROJA STANOVNIKA GRADA DUBROVNIKA I DUBROVAČKE REPUBLIKE (15–17. stoljeće)

Autor procjene	Vrijeme procjene	Dubrovnik (Grad)	Dubrovačka Republika
Filip de Diversis ²	1440.	40000	
Giovanni Battista Giustiniani ³	1553.	30000	55000
Leonardo Bollani ⁴	1555.	25000	
Dubrovački senat ⁵	1570.		50–60000
Franjo Gundulić ⁶	1573.		80000
Soranzov anonimni putopisac ⁷	1575.	15000	
Serafino Razzi ⁸	kraj 16. st.	30000	
Anonim ⁹	1624.	30000	60000

¹ B. Hrabak, Izvoz žitarica iz Osmanlijskog carstva u XIV, XV i XVI stoljeću, Zajednica naučnih ustanova Kosova, knj. 20, Priština 1971, str. 530, bilješka 4, V. Stipetić, Brojčani pokazatelji razvoja stanovništva na teritoriju negdašnje Dubrovačke Republike u minula tri stoljeća (1673–1981), Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XXVII, Dubrovnik 1989, str. 93, S. Krivošić, Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 1, izdanje Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1990.

² Taj podatak, čini se, prvi je u literaturu uveo P. Matković, Putovanje po Balkanskom poluotoku XVI vieka, Rad JAZU, knj. 124, Zagreb 1895, str. 27, a prihvatili ga kasnije i K. Kovač, Crtrice o statistici i o vojničkim ustanovama u republici Dubrovačkoj, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. XXVIII, Sarajevo 1916, str. 303, I. Sindik, Dubrovnik i okolina, SKA, Srpski etnografski zbornik, knj. 38, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 23, Beograd 1926, str. 38. te B. Hrabak, Izvoz... (1), str. 530, bilješka 4. koji se poziva na spis De Diversisa u izdanju V. Brunellija. S. Krivošić, Stanovništvo... (1), tvrdi da ni u Brunellijevu izdanju teksta spisa Filipa de Diversisa, ni u Božičevu prijevodu nema spomena o broju stanovnika ni grada ni Republike, već da De Diversis samo piše da »grad ima mnogo stanovnika koje ne može prehraniti samo plodovima zemlje sa svog područja«, nadalje da »u Dubrovniku postoji toliko mnoštvo potrošača da je za grad i njegovo područje potrebno 70000 stara žita pa i više« te (u vezi s razvitkom suknarstva) »da su mnogi prispjeli u grad« i da je »toliko narastao broj stanovnika u gradu« da se počelo razmišljati o gradnji vodovoda.

ocijenjene kao pretjerane. No, osporavanje tih procjena više je bilo izraz skepse prema visokim brojevima negoli što se temeljilo na istraživačkim argumentima.¹⁰ Petar Matković smatrao je da u Gradu nije bilo mjesta za 40 ili 30000 stanovnika.¹¹ Karl Kovač posumnjao je u procjene uspoređujući Dubrovnik s Venecijom, vjerujući da je bilo malo gradova »koji bi brojili toliko naroda«. ¹² Nakon Matkovića, koji je samo osporio stare procjene, veći broj istraživača i sam se upustio u procjenjivanje. Te procjene kreću se od 5 do 10000 za grad Dubrovnik, a od 20 do 60000 za Dubrovačku Republiku (Tablica 2).

Tablica 2
PROJCENE U HISTORIOGRAFIJI BROJA STANOVNIKA GRADA DUBROVNIKA I
DUBROVAČKE REPUBLIKE (15–17. stoljeće)

Autor procjene	Godina objavljivanja	Vrijeme procjene	Dubrovnik (Grad)	Dubrovačka Republika
Lujo Vojnović ¹³	1912.	uoči 1667.	8–10000	
Božo Cvjetković ¹⁴	1923.	sred. 16. st.		60000
Konstantin Jireček ¹⁵	1924.	16. st.		50000
Jorjo Tadić ¹⁶	1953.	kraj. 15. st.	5–6000	20–25000
Mijo Mirković ¹⁷	1958.	15. st.	6000	
Zdravko Šundrica ¹⁸	1959.	sred. 16. st.		35–40000
Jorjo Tadić ¹⁹	1962.	kraj. 15. st.	6–7000	25000
Ante Marinović ²⁰	1963.	16. st.		25–30000
Bogumil Hrabak ²¹	1971.	1540–1570.		40–50000
Bogumil Hrabak ²²	1971.	kraj. 16. st.		30–40000
Vinko Foretić ²³	1980.	uoči 1667.	6000	
Bernard Stulli ²⁴	1989.	sred. 16. st.	do 10000	do 40000
Stjepan Krivošić ²⁵	1990.	1450–1650	6000	
Stjepan Krivošić ²⁵	1990.	uoči 1667.	5000	
Miloš Blagojević ²⁶	1990.	1440.		17–18000

³ Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano sindaco in Dalmazia ed Albania, Š. Ljubić, Commissiones et relationes venetae, II, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. VIII, Zagreb 1877, str. 249.

⁴ Leonardo Bollani bio je mletački rektor u Kotoru. Š. Ljubić, Commissiones et relationes venetae, III, MSHSM, vol. XI, Zagreb 1880, str. 73.

⁵ J. Tadić, Španija i Dubrovnik u XVI v., Posebna izdanja SKA, knj. XCIII, Društveni i istoriski spisi, knj. 41, Beograd 1932, str. 110, J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje, SKA, serija prva knj. II, sv. 2, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, treće odeljenje, knj. IX, Beograd 1938, str. 200 i 222.

⁶ L. Vojnović, Depeschen des Francesco Gondola, Gesandten der Republik Ragusa bei Pius V und Gregor XIII (1570–1573), Wien 1909, str. 138. Godine 1573. Frano Gundulić javio je iz Rima da je rekao papi da Grad i Republika imaju 80000 stanovnika.

⁷ P. Matković, Putovanje... (2), str. 27.

⁸ S. Razzi, La storia di Ragusa, izd. G. Gelcich, Dubrovnik 1903, str. 180.

⁹ G. Novak, O Dubrovačkoj republici god. 1624, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, sv. XIII–XIV, Dubrovnik 1976, str. 6. (prema »Relazione della Republica di Ragusa« anonimnog pisca).

¹⁰ Izuzetak je procjena Miloša Blagojevića (L'agricoltura nell'economia ragusea del Medioevo, Ragusa e il Mediterraneo, Cacucci editore, Bari 1990, str. 36–37). Na temelju iz Diversiovog podatka da se u Republici godišnje trošilo 70.000 stara žita, pretpostavljajući 4 stara po glavi, Blagojević je zaključio da je Republika 1440. godine imala 17–18000 stanovnika. To bi mogla biti prilično realna procjena broja stanovnika Republike za prvu polovicu 14. stoljeća, budući da i drugi pokazatelji ukazuju da je Republika, prije velike migracije iz Bosne i Hercegovine imala znatno manje pučanstva negoli kasnije. Tako je Pelješac, prema procjeni, godine 1333. imao tek nešto više od 3000 stanovnika, a toliko je, prema Krivošiću (Stanovništvo... (1), str. 52), imao je i Dubrovnik (Grad) sredinom 14. stoljeća.

Najuvjerljiviju analizu broja stanovnika grada Dubrovnika izvršio je Stjepan Krivošić. Razradivši Matkovićevu ideju da u Gradu nije bilo mjesta za velik broj stanovnika, na bazi veličine urbane površine i usporedbom s tadašnjim brojem stanovnika drugih dalmatinskih i evropskih gradova, kao i na temelju potrošnje stanovništva i stope nataliteta, Krivošić je dokazao da su procjene suvremenika bile pretjerane i da je grad Dubrovnik od sredine 15. do sredine 16. stoljeća imao oko 6000, a pred potres 1667. godine oko 5000 stanovnika.²⁷

Stjepan Krivošić se, međutim, nije izjasnio o broju stanovnika čitave Republike. Ta veličina pokušat će se doznati analizom broja kuća u Dubrovačkom primorju i Konavlima, a na temelju sačuvanih popisa primorskih naselja sastavljenih pri likom sječe loza te popisa konavoskih kaznačina.

*

U želji da stimuliraju proizvodnju žita, Dubrovčani su svojim podanicima ograničavali sadnju loze. Dozvoljena kvota iznosila je jednu četvrtinu solda (zlatice) (1 zlatica = 1680 m²) po obitelji, a nosiocem obitelji smatrao se svaki oženjeni muškarac ili udovac, kao i udovica, bez obzira imaju li djece i bez obzira koliko ih zajedno živi u kući.²⁸ S vremena na vrijeme posebna komisija obilazila je teren i sjekla lozu zasadenu iznad propisane kvote.

¹¹ P. Matković, Putovanje... (2), str. 27.

¹² K. Kovač, Crtice... (2), str. 303.

¹³ L. Vojnović, Prva smrt Dubrovnik (6 aprila 1667), Letopis Matice Srpske, god. LXXXVII, knj. 288, Novi Sad 1912, sv. 4, str. 64.

¹⁴ B. Cvjetković, Dubrovačka diplomacija, I dio, Dubrovnik 1923, str. 9.

¹⁵ M. Rešetar, Dubrovačka numizmatika I, Pregled dubrovačke historije od K. Jirečka, Sremski Karlovci 1924, str. 12.

¹⁶ Historija naroda Jugoslavije, I, (poglavlje XII koje je sastavio J. Tadić), Zagreb 1953, str. 639.

¹⁷ M. Mirković, Ekonomska historija Jugoslavije, Biblioteka Ekonomskog pregleda, knj. 6, Zagreb 1958, str. 98.

¹⁸ Z. Šundrica, Popis stanovništva Dubrovačke Republike iz 1673/74. godine, Arhivski vjesnik II, Zagreb 1959, str. 427.

¹⁹ J. Tadić, Ragusa e il suo porto nel Cinquencento, Archivio storico Pugliese, XV, f. I–IV, Bari 1962, str. 250 (citirano prema S. Krivošić, Stanovništvo... (1) (u tisku).

²⁰ A. Marinović, Pomorsko-pravni propisi sredovječnog dubrovačkog statuta, Pomorski zbornik I, Zadar 1963, str. 413.

²¹ B. Hrabak, Izvoz... (1), str. 531.

²² B. Hrabak, Izvoz... (1), 531.

²³ V. Foretić, Povijest Dubrovnika do 1808, II, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1980, str. 133.

²⁴ B. Stulli, Povijest Dubrovačke Republike, Arhiv Hrvatske — Časopis »Dubrovnik«, Zagreb — Dubrovnik, 1989, str. 59.

²⁵ S. Krivošić, Stanovništvo... (1), str. 51.

²⁶ M. Blagojević, L'agricoltura... (10), str. 37.

²⁷ S. Krivošić, Stanovništvo... (1), str. 51.

²⁸ Uputa komisiji koja je 1583. godine upućena da siječe loze u Primorju:

II Rettore di Ragusa col suo consiglio. Commissione a S. Marino Al. de Gozze, S. Biagio Marincò di Gondola et S. Damiano Piero di Lucari officiali eletti per andare a far tagliare et disradicare le viti piantate contra gli ordeni per la contrada di terre nove cominciando da Petrovo Selo per fino Slano, nostri diletti.

Commettiamovi coi nome di Dio et di Š.¹⁰ Biagio protettor nostro che debbiare andare in la detta contrata et con ogni diligenza cercare di luogo in luogo tutte le viti piantate contra gli ordeni et tutto quello che troverete oltra uno quarto di soldo per casa habitata farete

Na temelju sačuvanih zapisnika o radu komisija, kao i izgubljenih, ali poznatih, koji se, svi redom, odnose na Dubrovačko primorje (od Petrova Sela do Imotice), neizvjesno je da li se pravilo o ograničenoj sadnji loza primjenjivalo na cijelom teritoriju Republike ili samo u Primorju. U Primorju su, pak, radile dvije komisije. Prva je obilazila područje od Slanoga na zapad, sve do Imotice, a druga od Slanoga na istok, do Petrova Sela. Granica između ta dva područja bio je potok koji je od Majkova silazio u Slano — tako je zapadni dio Slanoga bio u djelokrugu jedne, a istočni dio u djelokrugu druge komisije.²⁹

Zapisnici komisija najčešće su sadržavali poimence domaćine kuća po selima te broj obitelji koje su živjele u pojedinim kućama. U nekim zapisnicima postojao je samo popis domaćina, a u drugima samo popis nosilaca obitelji. Najkvalitetniji zapisnici sadržavali su usporedu i popis domaćina i popis nosilaca obitelji.

Sudeći po velikim oscilacijama broja obitelji od popisa do popisa, a budući da se dozvoljena kvota zasadenih vinograda propisivala prema obiteljima, težaci su, kad god su mogli, varali komisiju prikazujući veći broj obitelji od stvarnoga.³⁰ Podaci o broju obitelji, dakle, nisu pouzdani i zbog toga se neće koristiti u analizi. No, podaci o broju domaćina, odnosno o broju kuća nisu bili predmetom manipulacija te su podobni za analizu i dragocjeni za utvrđivanje broja stanovnika. Ipak, za svaku sigurnost, provjerena je i kvaliteta tih podataka putem genealoške analize koja pokazuje logičan slijed kuća od popisa do popisa (jedna te ista kuća može se, usporedbom osobnih imena, pratiti iz popisa u popis) te komparacijom podataka iz zapisnika za sela Majkova s podacima iz matrikula majkovskih bratovština,

tagliare et disradicare di modo che mai piu per la avenire non possino produrre ne germinare ne far frutto et farete notare in scritto tutto quello che farete tagliare et sradicare cioe la quantita il luogo et le persone di chi sarano tali viti perche vogliamo in conformita degli ordeni nostri che tutte le spese che si farano in voi sieno pagate per quelli li quali sarano trovati haver contra fatto.

Lasciarete et non tocchate le pergolate, le quali trovate d'avanti et intorno le case tanto habitate quanto non habitate, con vue crivaglie, bonde, russe, et altre vue con le quali non si fa il vino.

Vogliamo anchora che nelle pergolate di malvasia, et altre vue dinanzi et d'intorno alle case non debbate toccare ne etiam nelli viti che troverete piantate nelli orti da viti cento in giu, ne anche nelli viti delli villani che sono sopra gli alberi fuora e degli horti, et effettuata che haverete la presente comessione vene ritornarete a Ragusa.

Dovendo voi lasciare aciascaduna famiglia una quarta dicchiariamo che la famiglia s'intende ciascuno huomo amogliato, ciascun huomo vedovo et ciascaduna dona vedova, tanto havendo quanto non havendo figluoli etiam se in una et medesima casa habitassero in sieme.

Non tagliarete le vigne piantate contra gli ordeni dalli fratelli di Mechmet chiecaia del S. sangiacco di Chertzegovina in Malcove ma le lassarete stare in grado che le troverete perche questa promessa habbiamo fatto al detto Mechmet, state sani di Ragusa, adi 2. di maggio 1583. (Vigne, ser. 17, sv. 16, f. 1').

²⁹ U zapisniku istočnog dijela Primorja (pod Slano) kaže se da sadrži popis »in parte del casal di Slano dal patago in verso levante.«.

³⁰ Analizirajući zapisnik iz 1642. godine istočnog dijela Primorja, koji sadrži poimence i domaćine kuća i nosioce obitelji, može se čak i naslutiti kako su težaci varali komisiju. Naime, prema tim popisima, u velikom broju kuća bilo je više oženjenih sinova, čak i više domazetova, a to je već i na prvi pogled neuobičajeno. Kad se ti podaci genealoški usporede s popisom iz 1673/4. godine vidi se da, u pravilu, u kući kao slijednik postoji samo jedan od tih sinova ili domazetova. Domaćin kuće prijavljivao je, dakle, komisiji kao ukućane i svoje oženjene sinove koji su odselili iz kuće, odnosno zetove koji nikad nisu ni doselili u kuću, i time povećavao svoju kvotu za sadenje vinograda.

gdje se domaćini kuća bilježe kao članovi bratovštine.³¹ Rezultati te komparacije također pokazuju pouzdanost podataka o broju kuća iz zapisnika (tablica 3).

Tablica 3
BROJ KUĆA PREMA MATRIKULAMA BRATOVŠTINA MAJKOVA 1560. GODINE

Naselje	Broj kuća		
	1546	1560	1583
Grbljava	13	15	17
Donji Majkovi	43	49	51
Gornji Majkovi	41	42	47
Ratac (Prljevići)	12	10	13
<i>Majkovi</i>	109	116	128

Izvori: Vigne tagliati in Terrenove (1546), ser. 17, sv. 4 (HAD), Matrikule bratovština Gornjih i Donjih Majkova iz 1560. godine (Arhiv Župnog ureda Majkovi), Libro di tagliar le vite (1583), ser. 17, sv. 16. (HAD).

Sačuvani ili poznati zapisnici rada komisija za zapadni dio Dubrovačkog primorja potječu iz 1498, 1577, 1583, 1606, 1610, 1626. i 1642. godine,³² a za istočni dio iz 1498, 1546, 1583, 1606. i 1642. godine.³³ Sačuvani su još neki zapisci, ali su nekorisni jer su nepotpuni (1553, 1554),³⁴ ili donose popis nosilaca obitelji, a ne domaćina kuća (1514).³⁵ Postoji i popis domaćina kuća po kaznačinama za čitavo Primorje iz 1543. godine,³⁶ ali je nepotpun. No, i taj popis od velike je koristi jer se pomoću njega može kontrolirati vrijednost zapisnika iz 1546. godine.

Izvornik zapisnika iz 1498. godine nije sačuvan ili je zagubljen. Na raspolaganju stoje jedino podaci tog zapisnika koje je objavio Ilija Sindik.³⁷ Prema Sindiku to je bio popis domova (tj. obitelji), a ne kuća, što vjerojatno nije točno. Sindik je i zapisnik iz 1546. godine okarakterizirao kao popis domova, a to je sigurno zabluda.³⁸ Po svojoj prilici zavela ga je činjenica da se u kasnijim zapisnicima odvojeno iskazivao broj kuća i broj obitelji, a budući da je obitelj bila obračunska kategorija, vjerojatno je smatrao da oni zapisnici koji sadrže samo jednu od tih kategorija, iskazuju podatke o obiteljima, a ne kućama. Da to nije točno potvrđuju i sami rezultati koji bi bili dvostruko ili višestruko veći da se radilo o popisu nosilaca obitelji

³¹ Matrikule bratovština Gornji i Donjih Majkova iz 1560. godine (Arhiv Župnog ureda Majkovi).

³² Libro di tagliar le vite in primorie di basso (1577), ser. 17, sv. 15, Libro de taliar le vita da Slano a Imotizza (1583, 1606, 1610, 1626, 1642), ser. 17, sv. 19 (HAD).

³³ Vigne tagliati in Terrenove (1546), ser. 17, sv. 4, Libro di tagliar le vite (1583, 1606), ser. 17, sv. 16, Libro delli Signori Offitiali di tagliar le vite da Slano a Petrovo Selo (1642), ser. 17, sv. 28.

³⁴ Libro de li condemnati per li officiali de tagliar le vite de 1553–1554, ser. 17, sv. 7, Executione de li officiali de desradicar le vigne in Slano (1553), ser. 17, sv. 8.

³⁵ Libro de le vigne tagliate in Terrenove, piantade contra li ordeni (1514), ser. 17, sv. 2.

³⁶ Kaznačine Primorja (1543), ser. 18, sv. 3a.

³⁷ I. Sindik, Dubrovnik... (2), str. 32–34. Izvornik je bio sistematiziran u istoj seriji kao i ostali zapisnici pod nazivom »Raporto de li officiali che furon in terre nuove ad tagliar le vigne piantate contro li ordini« (I. Sindik, Dubrovnik... (2), str. 112. Danas, međutim, izvornika u seriji 17 (Vigne) nema.

³⁸ I. Sindik, Dubrovnik... (), str. 32–34.

(jer je prosječni broj obitelji u domaćinstvu, prema sačuvanim zapisnicima, iznosio oko 1,8 do oko 4).

Prilikom analize podataka iz 1498. godine trebalo je zbog nekoliko razloga koristiti uzorak. Taj popis, naime, nije bio sveobuhvatan jer su nedostajali podaci za sela Majkove, Štedricu i Stupu. Zbog izgubljenog izvornika bio je nemoguće utvrditi da li su neka od tih sela možda bila obuhvaćena pod drugim naseljima (na pr. Štedrica u okviru Topolog, Stupa u okviru Ošljega). Osim toga, zbog nekih kasnijih administrativnih podjela (Slano), podaci ne bi bili usporedivi kad bi se prihvatili u izvornom obliku. Zbog toga je izabran uzorak od 4 župe za zapadni i 4 župe za istočni dio Dubrovačkog primorja, gdje su podaci bili potpuni i usporedivi s kasnijim zapisnicima. Smatram da je uzorak reprezentativan budući da podaci pokrivaju 58,5% zapadnog i 71,13% istočnog dijela primorja.

Rezultati analize pokazuju da je u Dubrovačkom primorju 1498. godine bilo (pod pretpostavkom da se radi o popisu kuća, a ne obitelji) oko 2078 kuća, ili skoro dvostruko više nego prema popisu iz 1673/4. godine (tablica 4).

Tablica 4
BROJ KUĆA U DUBROVAČKOM PRIMORJU 1498. GODINE — IZABRANE ŽUPE

Župa	Broj kuća			
	1498	1546	1577	1583
Smokovljani	97	...	91	93
Lisac	267	...	181	192
Doli	87	...	100	104
Banići	140	...	86	90
<i>Dubrovačko primorje</i>				
(zapad, 58,05 %)	591	...	458	479
stalni indeks	100	...	77,50	81,05
(zapad 100%)	(1018)	...	789	810
Trsteno	238	158	...	210
Orašac	96	69	...	146
Kliševo	277	146	...	208
Osojnik	108	63	...	75
<i>Dubrovačko primorje</i>				
(istok, 71,13%)	719	436	...	639
stalni indeks	100	60,64	...	88,87
(istok 100%)	(1060)	613	...	848
<i>Dubrovačko primorje</i>	(2078)	1658

Izvori: naznačeni u bilješkama: 32, 33 i 37.

Od 1498. do 1546. godine³⁹ broj kuća istočnog dijela Dubrovačkog primorja (a vjerojatno i zapadnog) skoro se prepolovio (indeks 57,83). Razlog su vjerojatno brojne epidemije tijekom prve polovice 16. stoljeća, o kojima će se kasnije još govoriti. Nakon 1546. godine, u drugoj polovici 16. stoljeća, broj kuća je rastao, a od

³⁹ Zapisnici iz 1545. i 1546. godine sadrže samo podatke za istočni dio Dubrovačkog primorja. Zapravo, sačuvan je samo zapisnik iz 1546. godine, ali je tako načinjen da donosi i podatke iz prethodne godine. Naime, nešto se u tom intervalu od godine dana dogodilo što je

Tablica 5
BROJ KUĆA U ZAPADNOM DIJELU DUBROVAČKOG PRIMORJA (1577 – 1673) — PO
ŽUPAMA I NASELJIMA

Župa — naselje	Broj kuća						
	1577	1583	1606	1610	1626	1642	1673
<i>Topolo</i>	110	113	116	110	116	122	102
Imotica	25	27	26	17	25	26	20
Štedrica	22	22	30	28	27	28	24
Topolo	63	64	60	65	64	68	58
<i>Ošlje</i>	81	80	73	69	63	55	54
Stupa	28	28	25	19	14	12	
Ošlje	53	52	48	44	44	41	42
<i>Doli</i>	100	104	111	113	113	106	86
Zaton Doli	45	47	50	48	48	44	
Donta Doli ⁴⁰	22	25	27	27	28	22	...
Doli	33	32	34	36	37	36	42
<i>Smokovljani</i>	91	93	90	97	86	85	75
Smokovljani	51	54	54	59	55	52	48
Visočani	40	39	36	38	31	33	27
<i>Lisac</i>	181	192	180	188	182	175	133
Trnovica	15	17	15	18	22	21	17
Točionik	23	24	22	24	21	23	19
Lisac	48	50	46	50	44	42	32
Podimoć	28	33	33	33	29	26	15
Čepikuće	48	50	46	44	46	47	38
Podgora	19	18	18	19	20	16	12
<i>Banići</i>	86	90	85	90	79	88	63
Mravinca	21	20	22	22	21	30	20
Trnova	18	19	18	22	19	20	18
Banići	24	23	22	23	22	21	13
Kručica	23	28	23	23	17	17	12
<i>Slano (zapad)</i>	140	138	126	118	100	87	(56)
Grgurići	66	64	64	63	58	52	34
Slano (zapad)	74	74	62	55	42	35	(22)
<i>Dubrovačko primorje (zapad)</i>	789	810	781	785	739	718	569

početka 17. stoljeća ponovno počeo padati, prvo nešto laganije, a od 1642. godine (Kandijski rat, možda i potres 1667.), naglo. Godine 1673/4. u zapadnom dijelu

nagnalo komisiju da osim zatečenih kuća 1546. godine, naznači i sve one kuće koje je bila popisala u prethodnoj godini, a 1546. ih više nema. U svakom naselju i u svakom kmetskom sklopu u okviru naselja komisija je poimence navela domaćine tih kuća, uz izričitu izjavu da nisu pronađene niti te kuće niti njihove obitelji. Sindik smatra da su te kuće iselile, a da je uzrok iseljavanja bio vjerojatno u teškim kmetskim prilikama (I. Sindik, Dubrovnik... (2), str. 79). No, ne radi se ni o kakvom iseljavanju već o najobičnijoj prijevartima težaka koji su, da bi im se povećala kvota za sadenje loza, prijavljivali komisiji koga god su mogli. Dokaz za to pruža popis domaćina po kaznačinama iz 1543. godine. Taj popis, doduše, nije potpun (okvirno sadrži oko 70% domaćina), ali iz njega se vidi da su domaćini 1543. označeni i 1546. godine kao domaćini, dok onih za koje komisija kaže da ih je popisala 1545, a već sljedeće godine ih nije našla — nema ni 1543. godine. Dakle, težaci su vjerojatno prijavljivali svoje srodnike nastanjene u Dubrovniku ili drugdje, a komisija iz 1545. godine nije provjeravala njihove podatke.

⁴⁰ Godine 1673/4. podaci za Đontu Doli sadržani su u popisnoj jedinici Doli.

Dubrovačkog primorja bilo je 149 kuća manje nego 1642. godine (indeks 79,25) (tablice 5 i 6), a u zapadnom čak 330 manje (indeks 60,43) (tablice 7 i 8).⁴¹

Tablica 6
BROJ STANOVNIKA ZAPADNOG DIJELA DUBROVAČKOG PRIMORJA (1498–1673)

Godina	Broj kuća			Broj stanovnika po kući	Broj stanovnika		
	Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks		Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks
1498.	(1018)	100	(178,91)	(10,00)	(10180)	100	(353,23)
1577.	789	(77,50)	138,66	(8,48)	(6690)	(65,72)	(232,13)
1583.	810	102,66	142,35	(8,27)	(6699)	(100,13)	(232,44)
1606.	781	96,42	137,26	(7,46)	(5826)	(86,97)	(202,15)
1610.	785	100,51	137,96	(7,32)	(5746)	(98,63)	(199,37)
1626.	739	94,14	129,88	(6,76)	(4996)	(86,95)	(173,35)
1642.	718	97,16	126,19	(6,20)	(4452)	(89,11)	(154,48)
1673/4.	569	79,25	100	5,07	2882	(64,73)	100

Izvori za tablice 5 i 6: naznačeni u bilješkama 32, 37 i 41.

Tablica 7
BROJ KUĆA U ISTOČNOM DIJELU DUBROVAČKOG PRIMORJA (1546–1673) — PO ŽUPAMA I NASELJIMA

Župa — naselje	Broj kuća				
	1546	1583	1606	1642	1673
<i>Slano (istok)</i>	30	38	38	24	(17)
Slano (istok)	10	9	8	9	(6)
Banja	20	29	30	15	11
<i>Majkovi</i>	109	128	131	120	84
Donji Majkovi	56	68	77	73	54
Gornji Majkovi	53	60	54	47	30
<i>Trsteno</i>	158	210	224	242	113
Dubravica	12	17	17	16	13
Brsečine	37	53	64	52	27
Trsteno	109	140	143	174	73
<i>Orašac</i>	69	146	149	117	88
<i>Kliševo</i>	146	208	212	208	112
Mravinjac	28	34	45	37	28
Mrčevo	17	21	28	27	17
Kliševo	46	77	62	71	31
Gromača	26	48	53	41	23
Ljubač	29	28	24	32	13
<i>Osojnik</i>	63	75	71	75	69
<i>Petrovo selo</i>	38	43	37	48	21
<i>Dubrovačko primorje (istok)</i>	613	848	862	834	504

⁴¹ (Z. Šundrica), Stanovništvo prema popisu 1673/1674, koji je provela Dubrovačka Republika, Statistički godišnjak općine Dubrovnik, 1980.

Tablica 8
BROJ STANOVNIKA ISTOČNOG DIJELA DUBROVAČKOG PRIMORJA (1498 – 1673)

Godina	Broj kuća			Broj stanovnika po kući	Broj stanovnika		
	Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks		Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks
1498.	(1060)	100	(210,32)	(10,00)	(10600)	100	(461,67)
1546.	613	57,83	121,63	(9,52)	(5836)	(55,06)	(254,18)
1583.	848	138,34	168,25	(8,08)	(6852)	(117,41)	(298,43)
1606.	862	101,65	171,03	(7,18)	(6189)	(90,32)	(269,56)
1642.	834	96,75	165,48	(5,78)	(4820)	(77,88)	(209,93)
1673/4.	504	60,43	100	4,56	2296	(47,63)	100

Izvori za tablice 7 i 8: naznačeni u bilješkama 33, 37 i 41.

Kad se zna broj kuća u Dubrovačkom primorju od 1498. do 1642. godine, da se izračuna broj stanovnika potrebno bi bilo znati i broj članova po domaćinstvu (kući) u pojedinim godinama. Ali, ti podaci nisu poznati i zato ćemo se poslužiti analogijom, uspoređujući Primorje s drugom dubrovačkom regijom sličnoga tipa – Konavlima.

Godine 1536. izvršen je popis pučanstva Konavala. Taj popis zagubljen je u Historijskom arhivu u Dubrovniku, ali su se sačuvale njegove kopije za tri konavoska naselja — Bačev Do, Dunave i Lovorno.⁴² Iako je to porezni popis, gdje bi moguće manipulacije išle u pravcu smanjenja broja ljudi, iz poznatih rezultata vidi se da je savjesno napravljen, jer prosjek članova po domaćinstvu iznosi čak 9,91. Da je popis reprezentativan pokazuju i male oscilacije između tih triju naselja — u Bačevu Dolu prosječno je u kući živjelo 9,4 u Lovornu 10,1, a u Dunavama 10,4 ljudi. Slične oscilacije (ali uz znatno niže prosjeke) zapažaju se i u kasnijem popisu iz 1673/4. godine (tablice 9 i 10).

Tablica 9
BROJ ČLANOVA PO DOMAĆINSTVU U NEKIM KONAOSKIM NASELJIMA 1536. i 1673/4. GODINE

Naselje	1536.			1673/4.		
	Broj kuća	Broj osoba	Osoba po kući	Broj kuća	Broj osoba	Osoba po kući
Bačev Do (Gruda)	58	546	9,41	40	199	4,97
Dunave	40	417	10,42	37	201	5,43
Lovorno	50	504	10,08	28	128	4,57
Ukupno	148	1467	9,91	105	528	5,03

Izvori: naznačeni u bilješkama 41 i 42.

⁴² Te kopije stavio mi je na raspolaganje Niko Keptanić koji ih je i načinio prije nekoliko godina. Prema njegovu kazivanju, u istom svežnju bila su još dva popisa Konavala po kaznacima, oba iz 16. stoljeća.

Tablica 10
BROJ KUĆA U KONAFLIMA I NEKIM KONAFLOSKIM NASELJIMA (1536 – 1673)

Naselje	1536	1549	1588	1673/4
Bačev Do	58	46	39	40
Dunave	40	32	37	37
Lovorno	50	45	49	28
Ukupno	148	123	125	105
<i>Konavle</i>	(1244)	1034	971	829
Udio izabраниh naselja (%)	(11,90)	11,90	12,87	12,67

Izvori: naznačeni u bilješkama 41 i 42.

Za Konavle je sačuvano i nekoliko popisa po kaznačinama, koje su, uz manje izuzetke, bile identične s teritorijalnim opsegom današnjih naselja. Najkvalitetnije su izrađeni popisi kaznačina iz 1549. i 1588. godine.⁴³ Oni sadrže poimenični spisak svih domaćina u Konavlima i na temelju njih se može izračunati broj kuća (tablica 11).

Tablica 11
BROJ KUĆA U KONAFLIMA (BEZ CAVTATA I OBODA) 1549. i 1588. GODINE – PO KAZNAČINAMA

Kaznačina	Broj stanovnika		Kaznačina	Broj stanovnika	
	1549	1588		1549	1588
<i>Konavle</i>	1034	971	Miohanići (Mihanići)	42	35
Čilipi	94	73	Mrcine	50	52
Donja Vitaljina	33	28	Pavlje Brdo	36	35
Držojevići (Gruda)	46	39	Pločice	50	34
Duba	49	31	Poljice	29	27
Dunave	32	37	Radovčići	59	(59)
Đurinići	41	27	Sv. Đurađ (Popovići)	54	42
Gabrile	44	52	Sv. Martin (Pridvorje)	63	63
Kuna	14	15	Stravča ⁴⁴	...	25
Lovorno	45	49	Vlahotine (Komaji)	65	61
Ljuta	48	52	Vodavada	47	52
Maočići (Močići)	52	38	Zastolje	41	45

Rezultati tih popisa pokazuju da je i u Konavlima, kao i u Dubrovačkom primorju, broj kuća od 1536. do 1673/4. godine jako opao.

*

Iz konavoskih popisa najznačajniji je podatak o prosječnom broju članova po domaćinstvu (kući), 9,91 u 1536. godini. Bez velikog rizika od pogreške taj podatak može se primijeniti i na druge dubrovačke regije sličnoga tipa – Dubrovačko primorje i Pelješac (u Astoreji i osobito na dubrovačkim otocima vrijedili su

⁴³ Kaznačine Konavala (1549), ser. 18, sv. 3b, Casnacine della Contrada di Canali (Ag-Dec. 1588), ser. 18, sv. 3c. Isp. R. M. Grujić, Kaznačine u Konavlima 16. veka, Rešetarov zbornik, knj. II, Dubrovnik 1931, str. 94 (Grujićev račun nije precizan).

⁴⁴ Godine 1549. broj kuća Dube sadrži i podatke za Stravču.

drugi kriteriji jer nije bilo, ili je bilo znatno manje, zadruga). U tim regijama je i 1673/4. godine broj članova po domaćinstvu bio sličan, dakako, uz znatno niže prosjeke: u Konavlima 4,86, u istočnom dijelu Dubrovačkog primorja 4,56, u zapadnom 5,07, a na Pelješcu 5,20 članova po domaćinstvu. Kako za razdoblje od 1536. do 1673/4. godine nije pronađen ni jedan drugi popis na temelju kojeg bi se izračunao prosječan broj ljudi u kući, moralo se prilikom izračunavanja broja stanovnika pretpostaviti da je pad broja kuća bio linearan, tj. da je od 1536. do 1673/4. godine broj članova po domaćinstvu prosječno, godišnje padao za 0,037 u Konavlima, 0,039 u istočnom, 0,035 u zapadnom dijelu Dubrovačkog primorja te za 0,034 na poluotoku Pelješcu.

Po prikazanoj shemi, a na temelju poznatog broja kuća i prosječnog broja članova po domaćinstvu, izračunat je broj stanovnika zapadnog (tablica 6) i istočnog dijela Dubrovačkog primorja od 1498. do 1673/4. godine (tablica 8) te broj stanovnika Konavala od 1536. do 1673/4. godine (tablica 12).

Tablica 12
BROJ STANOVNIKA KONAVALA (BEZ CAVTATA I OBODA) (1536 – 1673)

Godina	Broj kuća			Broj stanovnika po kući	Broj stanovnika		
	Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks		Ukupno	Verižni indeks	Stalni indeks
1536.	(1244)	100	(150,06)	9,91	(12328)	100	(305,91)
1549.	1034	(83,12)	124,73	(9,43)	(9751)	(79,10)	(241,96)
1588.	971	93,91	117,13	(7,99)	(7759)	(79,57)	(192,53)
1673/4.	829	85,38	100	4,86	(4030)	(51,94)	100

Izvori: naznačeni u bilješkama 41 – 43.

S kojom od tih triju regija treba usporediti Pelješac? Odmah se može odbaciti analogija s istočnim dijelom Dubrovačkog primorja. Ta je najbliža regija Dubrovniku pa je snaga gravitacijskog centra jače utjecala na intenzitet migracija. To je posebno došlo do izražaja neposredno nakon potresa 1667. godine, kada je vjerojatno veći broj Primoraca preselio u Dubrovnik zbog obnove grada i popunjavanja praznih mjesta, a i zato što je taj dio Dubrovačkog primorja i sam, više od ostalih regija, stradao u velikoj trešnji. Tako je od 1642. godine u istočnom dijelu Primorja u 1673/4. ostalo samo 47,63% stanovništva, dok je u zapadnom dijelu, udaljenijem od Grada, ostalo znatno više — 64,73% žiteljstva.

Kao i na Dubrovačko primorje, tako i na Konavle, Grad je, zbog blizine, imao snažniji gravitacijski utjecaj nego na Pelješac. Ali, zahvaljujući nešto izoliranijem položaju, Konavle su, kao i Pelješac bili manje izloženi raznim pljačkaškim pohodima. Primorjem su, osobito za Kandijskog rata, »šetali« i haračili i Turci i hajduci. Činili su to i po Pelješcu i Konavlima, ali zabačeni položaj ipak je, u odnosu na Primorje, smanjio broj tih akcija.

Po svemu sudeći, kretanje stanovništva na Pelješcu bilo je najsličnije kretanju u zapadnom dijelu Dubrovačkog primorja, koje je i Pelješcu susjedno i udaljeno od Dubrovnika, te je gravitacijski utjecaj Grada bio blaži nego na istočni dio Primorja i Konavle. Prema tako izvedenom proračunu Pelješac je krajem 15. stoljeća imao blizu 20000 stanovnika, sredinom 16. stoljeća oko 11000, u drugoj polovici 16. stoljeća oko 13000, a sredinom 17. stoljeća oko 8000 stanovnika (tablica 13).

Tablica 13
 BROJ STANOVNIKA PELJEŠCA, DUBROVAČKOG PRIMORJA I KONAVALA (1498 – 1673)

Godina	Pelješac		Dubrovačko primorje				Konavle			
			zapadni dio		istočni dio					
	Broj kuća	Broj osoba u kući	Broj kuća	Broj osoba u kući	Broj kuća	Broj osoba u kući	Broj kuća	Broj osoba u kući		
1498.*	(1982)	(10,00)	(19820)	(1018)	(1018)	(1060)	(10,00)	(1735)	(10,00)	(17350)
1536.	(1421)	(9,91)	(14082)	(730)	(7234)	(760)	(9,91)	(1244)	9,91	(12328)
1546.	(1143)	(9,57)	(10938)	(588)	(5621)	613	(9,52)	(5836)	(9,54)	(9549)
1549.	(1181)	(9,47)	(11184)	(607)	(5742)	(632)	(9,40)	(5941)	(9,43)	(9751)
1577.	(1540)	(8,52)	(13121)	789	(6690)	(810)	(8,31)	(6731)	(8,39)	(8298)
1583.	(1581)	(8,31)	(13138)	810	(6699)	848	(8,08)	(6852)	(8,17)	(7998)
1588.	(1569)	(8,14)	(12772)	(804)	(6504)	(851)	(7,88)	(6706)	(7,99)	(7759)
1606.	(1525)	(7,53)	(11483)	781	(5826)	862	(7,02)	(6189)	(7,32)	(7064)
1610.	(1533)	(7,39)	(11329)	785	(5746)	(859)	(6,40)	(6030)	(7,17)	(6905)
1626.	(1443)	(6,85)	(9884)	739	(4996)	(846)	(5,78)	(5414)	(6,58)	(6304)
1642.	(1402)	(6,31)	(8847)	718	(4452)	884	4,56	(4820)	(5,99)	(5702)
1673.	1111	5,20	5775	569	2882	504		2296	4,86	4030

* Procjena iz 1498. godine najmanje je sigurna. Mogućnost odstupanja od stvarnog stanja premašuje 10%

*

Prema popisu pučanstva iz 1673/4. godine odnos broja stanovnika Konavala (bez Cavtata i Oboda), Dubrovačkog primorja (s Petrovim Selom) i Pelješca s jedne strane te preostalog dijela Republike iz kojeg je izuzetak Dubrovnik s predgrađem, iznosio je 1:0,3727. Taj razmjer vjerojatno se nije bitno promijenio od 1498. do 1673/4. godine. Uvažimo li procjene koje je za grad Dubrovnik izvršio Stjepan Krivošić (6000 u 16. stoljeću, 5000 uoči potresa,⁴⁵ a i nakon potresa 1673/4. godine)⁴⁶ i pridodamo li tom broju žitelje predgrada (Pile, Gruž i Bosanka) dobit ćemo da je Dubrovačka Republika krajem 15. stoljeća imala više od 80000 stanovnika, u prvoj polovici tog stoljeća između 50 i 60000 stanovnika. Od kraja 16. stoljeća broj stanovnika je opadao i do 1673/4. godine se prepolovio (tablica 14).

Analiza pokazuje da je najispravniju procjenu broja stanovnika sadržavao naputak kojeg je godine 1570. dubrovački Senat dao svojim poklisarima Andriji Bundiću i Franu Gunduliću da uvjere papu i Veneciju kako bi, u slučaju da Republika izgubi slobodu, nastala velika šteta za kršćanstvo, jer bi tada u ropstvu završilo 50 do 60000 »kršćanskih duša«.⁴⁷ Frano Gundulić je, međutim, u težnji da prikaže većim eventualnim gubitkom Dubrovnika, papi prikazao veći broj stanovnika (80000).

Tablica 14
BROJ STANOVNIKA DUBROVAČKE REPUBLIKE (1498 – 1673)

Godina	Pelješac, Dubrovačko primorje (s Petrovim Selom), Konavle (bez Oboda i Cavtata)	Elafiti, Mljet, Lastovo, Župa i Rijeka Dubrovačka (bez Petrova Sela), Zaton, Cavtat s Obodom	Dubrovnik (Grad, Pile, Gruž i Bosanka)	Dubrovačka Republika
1498.*	(57950)	(21598)	(9000)	(88548)
1536.	(41176)	(15346)	(8500)	(65022)
1546.	(31944)	(11905)	(8000)	(51849)
1549.	(32618)	(12157)	(8000)	(52775)
1577.	(34840)	(12985)	(7500)	(55325)
1583.	(34687)	(12928)	(7500)	(55115)
1588.	(33741)	(12575)	(7500)	(53816)
1606.	(30562)	(11390)	(7000)	(48952)
1610.	(30010)	(11185)	(7000)	(48195)
1626.	(26598)	(9913)	(6500)	(43011)
1642.	(23821)	(8878)	(6000)	(38699)
1673/4.	14983	(5584)	(5500)	(26067)

* Procjena iz 1498. godine najmanje je sigurna. Mogućnost odstupanja od stvarnog stanja premašuje 10%.

⁴⁵ S. Krivošić, Stanovništvo... (1), str. 51.

⁴⁶ V. Stipetić, Brojčani... (1), str. 96, tablica 1, procijenio je da je Grad 1673/4. godine imao 3600 stanovnika, a s predgrađem 4218. Ta procjena je realna, ali po kriteriju stalnog stanovništva. No, kako je popis 1673/4. godine raden po kriteriju prisutnog stanovništva, moraju se broju stanovnika Grada pridodati i svi oni koji su tada, 6–7 godina nakon potresa, živjeli u Gradu bilo kao sudionici obnove ili vojnici. Genealoškom provjerom može se ustanoviti da su mnogi muškarci ostali nepopisani u svojim kućama u provinciji, a kasnije se opet pojavili u matičnim knjigama kao roditelji (vrativši se iz Grada). To je, vjerojatno, i razlog niskom prosječnom broju članova po domaćinstvu, koji je, prema istraživanjima u pelješkoj regiji Trstenici, u 18. stoljeću bio veći i iznosio je oko 6,0 (Isp. N. Vekarić, Stanovništvo Trstenice 31. 12. 1751. godine, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, sv. XXIV–XXV, Dubrovnik 1987, str. 147.).

⁴⁷ Vidi bilješku 5.

*

Dubrovačka Republika, dakle, imala je krajem 15. stoljeća tri puta više, a krajem 16. stoljeća dva puta više stanovnika nego 1673/4. godine. Usporedna analiza, koju je izvršio Vladimir Stipetić, pokazuje da takav pad nije bio usamljena pojava u Dubrovniku.⁴⁸ Prema istraživanjima Ambroza i Ranka Kapora otok Korčula imao je 1525. godine oko 8000, 1553. oko 5000, a 1576. godine samo 2087 stanovnika (rat i pomor).⁴⁹ U Zadru se, prema Romanu Jeliću, broj stanovnika smanjio od 5803 u 1608-oj godini na 2804 1695. godine.⁵⁰ U Istri je, po istraživanjima Miroslava Bertoše, godine 1554. živjelo 52765, 1580. oko 70000, 1601. oko 47000, a 1625. godine svega 36500 stanovnika (Uskočki rat 1615–1618).⁵¹ Čitava Mediteranska Evropa, kaže Stipetić, brojčano je opadala u prvoj polovici 17. stoljeća. U Španjolskoj se od 1600. do 1650. godine broj stanovnika smanjio s 8,5 na 7,5 milijuna, u Italiji s 12 na 11 milijuna, u Portugalu s 2,02 na 1,75 milijuna itd.⁵²

Veliki pad broja stanovnika Dubrovačke Republike u razdoblju od 1498. do 1546. godine zacijelo je posljedica velikih epidemija što su tada harale njezinim teritorijem. Manja epidemija kuge bilježi se već 1500. godine, zatim 1503. (Koločep, Šipan, Pelješac, Konavle), pa 1506. godine kada je u pomoru, prema Serafinu Razziju, pomrlo oko 1500 osoba. Godine 1516. kuga je vladala u Petrovom Selu u Rijeci Dubrovačkoj. Jedna od najstrašnijih epidemija u povijesti Dubrovnika, kako izveštavaju kroničari Razzi i Ragnina, pomorila je 1526. i 1527. godine oko 20000 ljudi u Republici, od kojih 164 vlasteoskog roda (među njima i poznati pjesnik Šiško Menčetić). Kuga se spominje i 1528. godine (Ston, Župa Dubrovačka, Šumet) te 1533. godine (Grad) kada je umrlo 36 plemića i 2600 pučana. Godine 1539. nekakva ognjuština pokosila je 46 članova vlasteoskih rodova i oko 4500 pučana. Na Pelješcu je veliki pomor bio 1543. godine. U Stonu je, navodono, poginulo 90% pučanstva. Kuga se bilježi i 1545. godine u Rijeci Dubrovačkoj.⁵³ Dakle, nakon svih tih razornih epidemija, nije začuđujuće da je broj stanovnika od preko 88000 u 1498.-oj godini pao na oko 50000 1546. godine. Ipak, uz sve izložene argumente koji opravdavaju 88548 stanovnika Dubrovačke Republike 1498. godine, taj rezultat treba prihvatiti s rezervom, čekajući potvrdu drugih izvora i istraživanja, budući da se temelji na podacima čiji je izvornik nestao te je, dakle, moguća i kriva interpretacija. Izvjesno je, međutim, da je Dubrovačka Republika 1498. godine imala više stanovnika nego u 16. stoljeću, samo je pitanje da li baš toliko koliko je pokazala predočena analiza.

Uzroci pada stanovnika u Dubrovačkoj Republici u 16. i 17. stoljeću nisu bili jednoznačni. Jedan od najvažnijih činilaca je, čini se, bila prenapučenost Republi-

⁴⁸ V. Stipetić, Brojčani... (1), str. 99–107.

⁴⁹ A. i R. Kapor, Neki demografski podaci grada i otoka Korčule od XVI do početka XIX vijeka, Statistička revija, godina XXX, br. 3–4, 1980, str. 225–231.

⁵⁰ R. Jelić, Stanovništvo Zadra 1608, godine, vlastita naklada, Zadar 1985, str. 11.

⁵¹ M. Bertoša, L'Istria veneta nel Cinquecento e nel Seicento, Atti, Centro di ricerche storiche — Rovigno, vol. VII, Rovigno 1977, str. 145. Slična kretanja stanovništva bilježe se i u Puli. Isp. M. Bertoša, Etnička struktura Pule od 1613. do 1797. s posebnim osvrtom na smjer doseljavanja njezina stanovništva. Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XV, Rijeka 1970, str. 55–56.

⁵² Colin Mc Evedy and Richard Jones, Atlas of World Population History, Penguin Books, Middlesex 1978, citirano prema V. Stipetić, Brojčani... (1), str. 100, tablica 4.

⁵³ R. Jeremić — J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, I, Beograd 1930, str. 91–100; V. Taljeran, Zrnca za povijest Stona, Dubrovnik 1935, str. 106–107; P. Glunčić, Iz prošlosti grada Stona XIV–XIX vijeka, SANU, Spomenik CXI, nova serija 13, Beograd 1961, str. 115.

ke koja je, po svemu sudeći, u drugoj polovici 15. stoljeća, prihvatila veliku masu kršćanskih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine i smjestila ih u raznim krajevima države, davajući im krševita zemljišta da ih osposobe za obradu. Nastali višak stanovništva, koji je živio u velikoj bijedi, eliminirao se tijekom 16. i 17. stoljeća u brojnim epidemijama, Kandijskom ratu i potresu iz 1667. godine, kao i iseljavanjem (čije su dimenzije zasad slabo istražene), a gubitak se nije nadoknađivao novim migracijama jer zbog prekomjernosti nije za tim bilo potrebe.

Nenad Vekarić

THE POPULATION OF THE DUBROVNIK REPUBLIC IN THE 15TH, 16TH
AND 17TH CENTURY

Summary

According to tax evidence in the Dubrovnik littoral and census performed for the occasion of reducing surplus vineyards in Konavli, the Dubrovnik Republic had almost 90.000 inhabitants by the end of the 15th century and was rather overpopulated. From then on to the end of the 17th century the population started to decrease: in the first half of the 16th century the Republic numbered more than 60.000 inhabitants, in the second half of the 16th century between 50–60.000, in the 30s of the 17th century about 40.000 and in 1673/4 only 26.000 inhabitants.

In the second half of the 15th century due to Turkish expansion, the Dubrovnik Republic gave shelter to a large number of Christian refugees from Bosnia and Herzegovina offering them the less fertile land. Numerous pestilences, Candian war, the 1667 earthquake and migrations reduced the population immensely. It never managed to regain the previous value as there was no actual need for it.